

Eesti Kunstiakadeemia

Arhitektuuri teaduskond

Sisearhitektuuri osakond

Ardo Hiiuväin

Asukohapõhine materjalikasutus matusekultuuris – Vilsandi tampsavist kolumbaarium

Magistritöö

Juhendajad: Gregor Taul, MA; Jüri Kermik, PhD

Tallinn–Saaremaa

2022

AUTORIDEKLARATSIOON

Kinnitan, et käesolev magistritöö on minu isikliku töö tulemus, seda ei ole kellegi teise poolt varem (kaitsmisele) esitatud. Kõik magistritöö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd (teosed), olulised seisukohad ja mistahes muudest allikatest pärinevad andmed on magistritöös nõuetekohaselt viidatud.

Ülaltoodust lähtudes selgitan, et käesoleva magistritöö koostamise ja selles sisalduvate ja/või kirjeldatud teoste loomisega seotud isiklikud autoriõigused kuuluvad minule kui magistritöö autorile ja magistritööga varalisi õigusi kasutatakse vastavalt Eesti Kunstiakadeemias kehtivale korrale. Eeldan, et minu magistritööga tutvuja järgib seadusi, muid õigusakte ja häid tavaid ausalt ja teiste isikute õigusi austavalt. Keelatud on käesoleva magistritöö ja selles sisalduvate ja/või kirjeldatud teoste kopeerimine, plagieerimine ning mistahes muu autoriõigusi rikkuv kasutamine.

„_____” _____ 2022. a.

magistritöö autori nimi ja allkiri

Töö vastab magistritööle esitatud nõuetele :

„_____” _____ 2022. a.

„_____” _____ 2022. a.

magistritöö juhendaja allkiri, akadeemiline või teaduskraad

Magistritöö kaitsmine toimub Eesti Kunstiakadeemia Arhitektuuri teaduskonna Sisearhitektuuri osakonna magistritööde hindamis- komisjoni koosolekul 6. juunil 2022. aastal.

Kaitstud hindele: _____

„_____” _____ 2022. a. /

TÄNUAVALDUSED

Täna kõik inimesed, kes nõu ja jõuga magistritöö valmimisele on kaasa aidanud, innustanud ning toetanud:

Ahti Grünberg, Tõnu Kalpus, Maila Juns-Veldre, Neeme Rand, Anna Aurelia Minev, Kärt Ojavee, Avo Tragel, Anu Piirisild, Anna Kaarma, Kaja Pae, Tüüne-Kristin Vaikla, Mele Pesti.

Täna juhendajaid: Gregor Taul ja Jüri Kermik.

Täna: kursusekaaslased, erilised tänud sisukate vestluste eest Eeros Lees.

Südamest täna perekonda ja lähedasi.

MÖISTED

Krematsioon ehk tuhastamine on surnukeha põletamine, mis toimub selleks vastavas hoones ehk krematooriumis. Põletusprotsessi käigus moodustub ühest surnukehast ligikaudu kaks kilogrammi tuhka, mida hoitakse vastavas nõus ehk urnis.

Tuhastuskombestik hõlmab kõiki krematsioonile eelnevaid ja järgnevaid kombetalitusi, mis on seotud tuhastamise ja tuhastatu säilmetega. Tuhastuskombestiku osadeks on tuhastus- ja urnimatus, urni asetamine kolumbaariumisse, tuha puistamine ühiskalmesse või loodusesse, samuti urni käitlemine juhul, kui selle toimetamist viimsesse puhkepaika ei toimu.

Möiste põletusmatus on arheoloogia-alane termin, mis tähistab muinasaegset kommet matta surnuid põletatult.

Põletusmatus on parema termini puudumisel katusmõisteks, mis hõlmab tänapäevast tuhastus- ja urnimatust.

Tuhastusmatus, mida nimetatakse ka ärasaatmistalituseks või hüvastijätu tseremooniaks, leiab aset enne krematsiooni, siis urnimatus saab toimuda üksnes pärast krematsiooni. Kirstumatuse ehk laibamatuse all mäistetakse traditsioonilist kirstuga muldasängitamise kommet.

Uudsete, tuha säilitamiseks mõeldud rajatise nimetatakse kolumbaariumiks, teisisõnu urnimüür ja tuhakalme ehk tuhapuisteala. Urniala on mõlemat rajatist hõlmavaks katusmõisteks, mis tähistab urnitoiminguteks eraldatud sektsiooni kalmistul, sealhulgas urnihauaplatse.¹

¹ A. Kiiker, Muutuvast surmakultuurist 21. sajandi Eestis: krematsioon ja põletusmatused. Tallinna Ülikooli magistritöö, 2012, lk 10-11.

TEKSTI STRUKTUUR JA MAGISTRITÖÖ ÜLESEHITUS

Magistritöö koosneb kolmest osast:

1. Matuste ajalugu ja traditsioonid Eestis
2. Asukohapõhised materjalid, ökoloogilised materjalid ja katsetustest nendega
3. Ideeprojekt kolumbaariumi ala disainile, asukohapõhiste- ja ökoloogilistele materjalide kasutamisest tuhastus- ja urnimatuste kontekstis Vilsandi kolumbaariumi ala näitel

Esimeses peatükis räägin matuste erinevatest matuse liikidest ja –traditsioonidest, põhiline rõhk tuhastus- ja urnimatustel, nende ajalool ja arengutest Eestis.

Teises peatükis keskendun materjalidele. Üheks neist on tuhk. Minu projekti puhul on tegemist puutuhaga, mis tekib kohalikke elutegevuse tulemisena ehk ahjude ning pliitide kütmisel tekkiv jääk. Tuhaga teen erinevaid katsetusi, lisades erinevaid kohalikke materjale nagu näiteks lubi, et välja selgitada, missugused kombinatsioonid annavad minu töö lõppeesmärgi tarbeks parima tulemuse. Asukohapõhised materjalid, mis minu töö kontekstis on tuhk, lubi, tõrv jne on kõik pärit Lääne-Saaremaalt ning Vilsandilt. Ökoloogilise materjalina kaasan projekti tampsavi ja pinnase üleüldisemalt asukohapõhises kontekstis.

Kolmandas peatükis tegelen ideeprojekti tasandil tampsavist kolumbaariumi disainiga, mille aluseks on katsetuste tulemusel valminud autorimaterjal. Pakun välja lahendusi urni valmistamiseks, tuhaurnide matmispaiga ehk kolumbaariumi ala ehitamiseks ning tuhapuisteala planeerimiseks. Terviklik ettepanek, lähtudes keskkonnasõbralikust mõtteviisist, kasutades algimpulsina elust tekkivaid jääke (loe: tuhka) ning rakendades iidseid ehitustehnilisi võtteid.

Magistritöö uurimismeetod

Kvalitatiivne uurimisviis:

1. Uurija kui võtmeisik (kujundab andmekogumismeetodi, kogub andmeid, analüüsib, tõlgendab, raporteerib)
2. Uurija refleksiivsus
3. Uurimistöö käigus arenev uuringudisain

SISUKORD

Mõisted	4
Teksti struktuur ja magistritöö ülesehitus	5
Eelugu.....	7
Sissejuhatus	12
1 Matuste ajalugu Eestis.....	15
1.1 Matuste traditsioonid muistsete eestlaste seas	15
1.2 Kalmed	15
1.3 Krematsiooni ajalugu Eestis ja mujal.....	16
2 Materjalid ja katsetused nendega	17
2.1 Puutuhk.....	17
2.2 Rooma betoon.....	18
2.3 Maaehitus	18
2.4 Katsetused materjalidega	19
3 Disainilahendused.....	22
3.1 Disaini soodustavate materjalivalikute eetilised kaalutlused.....	22
3.2 Disaini soodustavate materjalivalikute sotsiaalsed kaalutlused.....	23
3.3 Disaini ettepanek tampsavist kolumbaariumile	24
Kokkuvõte	30
Summary	31
Epiloog.....	32
Kasutatud kirjandus	33
Kasutatud pildimaterjal.....	34

EELUGU

Surm on elu paratamatu osa, sellega nõustuvad ehk kõik. Elutee algab sünniga ja lõpeb surmaga. Uue ilmakodaniku sünni tähistatakse suurejooneliselt. Peod enne ja peale sünni, lilled siin ja seal. Elu algus on rõõmus sündmus. Surm aga kahjuks on vastupidine. Aga kas seda ei võiks ka võtta kui elu ühte loomulikku osa, mis küll on äärmiselt kurb ja rusuv, aga kuidas seda kuidagigi meeldejäädavamaks teha?

Millised on eestlaste peamised matmiskombed? Võiks uskuda, et traditsiooniliselt on meie piirkonnas kasutusel olnud hauda matmine ehk laibamatus. Pärast Eesti taasiseseisvumist toimunud muutused ühiskonnas on mõjutanud ka surmakultuuri ja matusekombestikku. Suurimaks muudatuseks on krematsioon ehk tuhastumatus, mis hakkas meil levima aastatuhande vahetusel.² Tuhastamise ja urnimatuste uue esiletõusu eelduseks võiks nimetada kirstumatuse kalliduse urnimatusega võrreldes, samuti surnuaegade ruumipuuduse. Kremeerimisest järgi jääv ligikaudu kaks kilogrammi tuhka, millega seaduste kohaselt võib lähedane teha, mis talle kõige kohasem tundub, ei pea alati koos urniga maha matma. Kalmistuseaduses puuduvad nii keelavad kui ka lubavad käitlemise viisid. Kirikuõpetaja Enn Auksmann on kirjutanud:

Kirikuseadused ei käsitle kuigi põhjalikult lahkunute tuhastamist ja sellele järgnevat tuhaga toimimist. Kirik peab küll sobivaks, et lahkunu põrm, ka tuhastatuna, maetakse, nagu see tuleneb loomulikuna pühakirjasõnast, ent väga täpsed eeskirjad puuduvad.³

Tuhaga tegelemise levinumad viisid on järgmised: tuha puistamine lahkunu või ärasaatja(te)ga seonduvasse kohta loodusesse, tuha puistamine merre, urni hoidmine kaminasimsil ja urni mahamatmine surnuaeda või endale tähenduslikku kohta.

Kuid miks mitte tuua urnid kokku kolumbaariumisse? Paljudele, kui mitte öelda enamikule inimestest, on sõna kolumbaarium võõras. Võin seda väita oma kogemuse põhjal, rääkides tuttavate ja kolleegidega, üheksa inimest kümnest pole kolumbaariumist midagi kuulnud.

² M. Kõivupuu, Kas kodumaa muld on nüüd kadunud väärtus?. – Sirp 7. IX 2014, <https://sirp.ee/s1-artiklid/c21-teadus/kas-kodumaa-muld-on-nuud-kadunud-vaartus/> (vaadatud 28. IX 2021).

³ A. Kiiker, Muutuvast surmakultuurist 21. sajandi Eestis... , lk 20.

Aga mis kolumbaariumi sõna taga siis seisab? Või oleks õigem öelda sees? Nimetus *columbarium* tähendab ladina keeles tuvilat, kuna tuleb ladinakeelsest sõnast *columba*, mis tähendab tuvi. Kolumbaarium on tuhaurnide matmispaik. Kolumbaarium ehk urnisein kujutab endast paksu kambriteks jaotatud kivimüüri, mille ühes kambris on ruumi 1 - 2 urnile. Pärast urni(de) seina asetamist kaetakse kamber katteplaadiga, millele kantakse lahkunu(te) andmed: nimi või nimed, sünni ning surmadaatum(id). Eesti esimene kolumbaarium avati 2006. a Tallinna Metsakalmistul.⁴ Eestis on tänaseks viis kolumbaariumit, millest suurim asub Tartu Pauluse kiriku keldris. Tartu Pauluse koguduse kolumbaarium on Eestis ainus omataoline oma 253 urnikambriga. Sõltuvalt urni kujust mahub ühte kambriksse umbes seitse urni. Tegemist on perekonnakambritega. Samuti on kolumbaariumis tuhapuisteala neile, kes ei soovi eraldi kambrit. Pauluse kiriku tuhapuisteala on betoonist nelinurkne seinäärne anum. Pastor Luhametsa sõnul piisavalt suurusega, et aastakümneid oma eesmärki täita. Kiriku restarureerimisprojekti autoriteks on Soome arhitektid Merja Nieminen ning Kari Järvinen. Sisearhitektuurse projekti tegi Markku Norski.

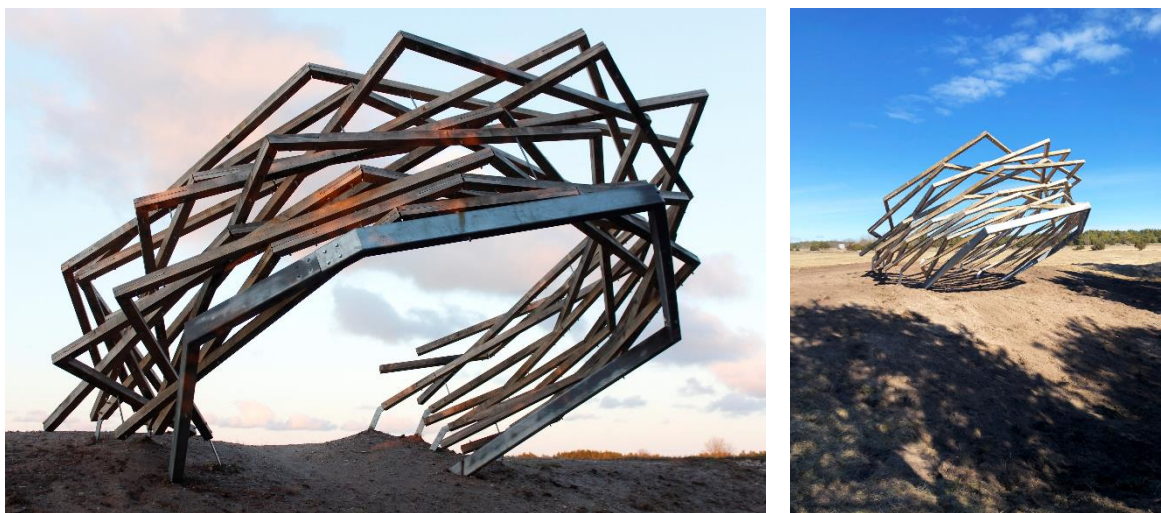

Illustratsioon nr 1, 2. Kolumbaarium Tartu Pauluse kirikus.

⁴ A. Kiiker, Muutuvast surmakultuurist 21.sajandi Eestis... , lk 50.

Teine kolumbaarium on Tori kirikus paiknev mustast graniidist kolumbaarium, mis on mõeldud ainult Eesti Kaitseväe ohvitseridele. Kolmas ja neljas asuvad Tallinnas Metsakalmistul. Viies kolumbaarium asub Jõhvi tavandimaja juures. 2021. aasta kevadel lõppes Eesti kuuenda kolumbaariumi ala maamärgi projekteerimine Vilsandi saare kalmistule. Sellega tegelesid Eesti Kunstiakadeemia sisearhitektuuri osakonna esimese kursuse tudengid. Väljavalitud töö „Pesa“ autoriks on Trine Tõniste. Ehituspraktika raames ehitasid tudengid kolumbaariumi ala “värava“ sümboli ka valmis.

Olin antud erialastuudio ning ehituspraktika üks kolmest juhendajast. Mistõttu ongi minu huviks saanud kolumbaariumid ja nendega seonduv.

Illustratsioon nr 3; 4. Kolumbaariumi maamärk „Pesa“ Vilsandil.

Milline võiks olla kolumbaariumi tulevik Eesti matusetraditsioonides? Kas inimesed eelistavad olla maetud kirstuga, asetatud urniga kolumbaariumi või saada puistatud tuhana loodusesse?

Vilsandi kolumbaariumi ala projektiga seoses olen palju kokku puutunud kohalike hirmudega kolumbaariumi kui objekti suhtes. Uued ideed on võõrad ja valed. Suurimaks hirmudeks on jääda kuskile taeva ja maa vahele kõlkuma. Inimestele tundub väär kuskil „riiulis“ oma lähedaste maiseid jäänuseid hoida. Kardetakse rüüstamist. Tahetakse saada ikka maetud.

Üks võimalik võti kolumbaariumiga seonduvate hirmude ja eelarvamuste mõistmiseks on konflikt. Eva Kedelauk kirjutab oma magistritöös:

Lisaks inimgruppide hierarhiseerimisele ja rituaalide läbiviimisele mängib sakraliseerimise juures olulist rolli konflikti tekkimine. Mitmed ajaloolased on märganud konflikti rolli katalüsaatorina, mis loob soodsa olukorra püha koha tekkeks. Püha koht on tihtipeale selle konflikti keskmes.⁵

Kolumbaariumi asukoha määramisel on tähtis inimese seisukoht. Ameerika religioonide ajaloo uurija Jonathan Z. Smith peab kõige olulisemaks teguriks pühakodade sakraliseerimisel aga inimeste individuaalset mõjuvõimu. Kui mõne paigaga tekib spirituaalne suhe, loob see inimesele personaalse pühapaiga.⁶

Kuna Vilsandil on olemas kalmistu, kuhu viimati maeti 1948ndal aastal, tekkis kohaliku külaseltsi eestvedamisel idee surnuaed uuesti avada ja seadustada. Kuna praegused kuus teadaolevat hauda asuvad väikesel 176 ruutmeetrisel alal otsustati matmisala ka laiendada.

Illustratsioon nr 5. Olemasolev kalmistu Vilsandil.

⁵ E. Kedelauk, Hüljatud pühakojad. Varemets õigeusu kirikute avastamine tabude mängumaal. Eesti Kunstiakadeemia magistritöö, 2013, lk 14.

⁶ Samas, lk 14.

Antud soovist ajendatuna pöörduti minu poole, et tegeleksin kolumbaariumi ala mõtestamise ning võimalikke matmiseks vajalikke objektide väljatöötamisega. Järgnevalt kaasasin tudengid ja algas töö. Projekteerimise käigus tekkis konflikt ka Vilsandi elanike hulgas. Tööde tutvustamisel kohalikule kogukonnale ja sellega seonduvat ka paludes valida oma 4 ideeprojekti hulgast lemmik, tekkis meilivahetustes tuline arutelu teema üle. Inimesed paraku ei vaevunud isegi süvenema väljapakutud töödesse, vaid hakkasid arutlema miks sellist asja üldse vaja on. Minule, kui ühele projekti eestvedajale tuli kohalike vastuseis üllatusena.

Kolumbaariumiga seonduv on päevakajaline, küsimusi jagub küllaga ning mõningaid vastuseid püüan leida oma magistritöös.

SISSEJUHATUS

Miks on teema minule tähtis? Kolumbaariumi teema jõudis minuni suhteliselt juhuslikult. Väga tihedate sidemete tõttu Vilsandiga jõudis minuni idee rajada saare kalmistule kolumbaarium ehk urniala. Sisearhitektuuri osakonnas on traditsioon käia esmakursuslastega tutvumisreisil Vilsandil, kus tekkis erinevate jutuajamiste käigus mõte kolumbaariumi ala projekti koos tudengitega lahendada. Kaasasin kaks sõpra/kolleegi Ahti Grünbergi ja Tõnu Kalpuse ning asusime koos 2021 aasta kevadel juhendama esimese kursuse väikeehitise erialastuudiot. Studio tulemusena valmis 11 ideeprojekti, nende seast valiti välja maamärgiline ilmega töö nimega „Pesa“, mille autoriks on Trine Tõniste. Kogukonna poolt väljavalitud projekt rajati kohalikule kalmistule tudengite ehituspraktika raames. Kogu protsess on olnud inspireeriv ja õpetlik ning tekitas soovi matuste ja matmise traditsioonide/kombestikuga põhjalikumalt edasi tegeleda. Nii olen jõudnud siia, kirjutama oma magistritööd, mille pealkiri on „Asukohapõhine materjalikasutus matusekultuuris – Vilsandi tampsavist kolumbaarium.“

Alates erialastuudio juhendamisest on kogu surma ja matuste ümber keerlev teemadeväli mind kõnetama hakanud ja muutunud meeled avatuks info kogumisel. Varem on minu jaoks matused ja surm alati olnud seotud lähedaste kaotusega, kus ei mõtle, milliseid valikuid teha, vaid pigem on tegemist kurva kohustusega siitilmast lahkunud lähedase matusetalitustega tegeleda. Siit mõtet edasi arendades võiks vastata järgmisele küsimusele. Kuidas on see teema oluline sisearhitektuuri professionile ja ühiskonnale laiemalt? Alustades küsimuse viimasest poolest, vastaks et iga ühiskonna liige võiks olla teadlikum erinevatest maiste jäänuste matmise ja säilitamise võimalustest. Sisearhitektuuri eriala seisukohast oleks tegu uue ja põneva tüpoloogiaga. Nagu eelnevalt mainitud, siis Eestis võib olemasolevad kolumbaariumid ühe käe sõrmedel üles lugeda. Kindlasti on antud teema selline, millest keegi kahjuks üle ega ümber ei saa, meil kõigil tuleb mingis eluetapis nende mõtetega tegeleda.

Sarnase projektiga tegelesid ka Londoni Kuningliku Kunstikolledži tudengid, kes on välja töötanud viisi, kuidas moodustada kremeeritud tuhast ja austrikarpidest tehiseriffe nimega *Resting Reefs*, et pakkuda „täenduslikku matuseteenust“, mis taastab ohustatud ökosüsteeme. Protsess hõlmab üksikute urnide või „austrikaplite“ loomist lahkunu tuhast. Tuhk segatakse sideaine ja purustatud austrikarpidega, mille restoranid ära viskavad, et luua komposiit, mis prinditakse 3D-printimisel orgaanilise kujuga vormidesse.⁷

⁷ J. Hahn, RCA students develop underwater urns that double as oyster reefs. – Dezeen 29. III 2022, <https://www.dezeen.com/2022/03/29/resting-reef-louise-lenborg-skajem-aura-elena-murillo-perez/> (vaadatud 30. III 2022).

Illustratsioon nr 6; 7. *Resting Reefs*.

Magistritöös on oluline tutvuda materjalide omadustega. Asukohapõhise lähenemise eelduseks on materjalide asukohast tingitud eripärad. Selgeks tuleb teha materjali väärtused, mis on plussid ja miinused. Märkimata ei saa jätta ka saadavuse küsimust, kas tegemist on mingisuguse tegevuse jäägi või uue materjaliga.

Jätkuprotsessina peab tegelema materjali omadustest tingitud vormikatssetustega. Kindlasti tuleb leida vastused küsimusele, kuidas eelnimetatud materjalid omavahel reageerivad/suhestuvad, millised materjalid on domineerivamad? Tekkinud vormikatssetusi on vaja võrrelda, mis on nende tugevused ja nõrkused, missugune on vormi struktuur ja tihedus, kaua vorm peab säilima, kas üldse peab?

Vorm võiks olla millegi suurema algosa, element suuremale objektile – kolumbaariumile. Algobjekt urn, mis moodustab modulaarse urniseina. Siit pöörduks tagasi uuesti säilimise teema juurde. Kas rajatav rajatis võiks olla mõne aja möödudes häviv? Kui siinsed urnitootjad kasutavad toodangu toormena võimalikult vastupidavaid materjale, siis sakslaste idee matta tuhastatud säilmeid loodussäästlikes rohujahust urnides, mis poole aastaga kōdunevad, kannab sõnumit ökoloogilisest mõtteviisist, mille pooldajaid leidub ka Eestis:

Urnid on mingisugused sellised, mis ei kōdune ega lagune. Et siis jääbki üks kopsik sinna maapinda igaveseks. Tegelikult võiks olla kuidagi see niimoodi läbi mõeldud, et mullast oled sa võetud ja mullaks pead sa saama.⁸

⁸ A. Kiiker, Muutuvast surmakultuurist 21.sajandi Eestis... , lk 40.

Missugune matmiskultuur on eestlastele ajalooliselt kõige hingelähedasem. Kas vanad rituaalid ja esemete rituaalsus on kõigile ühtmoodi tähtis? Jätkates materjalipõhist lähenemist võiks küsida: kas materjalid on olulised, tehes otsuseid, kuidas oma lähedasi siit ilmast ära saata? Leian, et on olulised, sest keskkonna seisukohast, pole ükski otsus ega tegevus liiga hilja.

Magistritöö ühe lõpptulemusena näen prototüüpi urnile. Põhimaterjaliks oleks tuhk, mis pressitakse vormi ja struktuuri annab tuhale materjal, mis eelnevate uurimuste tulemusel on andnud parima tulemuse. Teise tulemusena soovin välja pakkuda ideeprojekti staadiumis tampsavist kolumbaariumi lahenduse. Mille põhikonstruktsioon ja vorm oleks tampsavist/kohalikust pinnasest, lisakonstruktsioonina kasutaksin vajadusel puitu. Rajatise disainis peaksid kõik kasutatavad materjalid mõjuma sümbioosis tervikuna. Samuti eelpool nimetatud tuhaurni prototüüp, mis dialoogis kogu ülejäänud objektiga, annavad keskkonnateadliku lisandväärtuse.

1 MATUSTE AJALUGU EESTIS

1.1 Matuste traditsioonid muistsete eestlaste seas

Muistsed eestlased tundsid nii surnukeha hauda matmist kui põletamist. Hauda matmine on olnud vanem, põletusmatused hakkavad esinema alles meie ajaarvamise alguses. Põletusmatust on küll laibamatusest uuem komme. Valitsevaks sai põletamine IV-V saj, ilmselt kristlike mõjude tõttu levis hauda matmine uuesti XI sajand. 12.sajandi Eestimaal domineeris veel selgelt surnute põletamise tava ning mahapõlenud tuleriidalt üles korjatud jäänuste matmine kivikalmetesse.⁹

Põletusmatustest rääkides on oluline 5.–11. saj Eesti alale iseloomulikke matmiskombeid uurinud Andres Tvauri töö, kelle poolt uuritava perioodil oli valdavaks matusetüübiks põletusmatust. Sel perioodil levinud kalmevormiks on kivivarekalmed, mis kujutavad endast madalaid, ebamääraste piiridega katkendlikke kivistikke, mis ei näi olevat kogutud eesmärgiga rõhutada kalme nähtavust maastikul. Arheoloogilised eksperimendid on näidanud, et kivilade tuleriida all annab põletamisel parema tõmbe, tagades ühtlasema põlemise. Sestap oletab Tvauri, et selline kivikonstruktsioon võis pärast surnu põletamist paika jääda, millest ajapikku kalmed kujunesid.¹⁰ Aja unustusehõlma vajanud põletusmatust, tänapäevasemalt krematsioon, on hakanud oma lihtsuse ning linnastumise kontekstis populaarsust koguma, kui tohib sellist kaubanduslikku väljendit kasutada. Tulles tagasi eestlaste vanade kommete juurde, siis näiteks peetakse maaausus õigeks tagastada orgaaniline aines, nagu puulehed, tuhk, sõnnik jms looduse loomulikke ringlusse, sest neid usutakse kandvat pinnast väestavat vaimset ja füüsilist energiat.¹¹

1.2 Kalmed

Põletatud säilmeid on maetud ka laevkalmetesse, Eestis haruldasse kalmevormi, mida on leitud vaid Saaremaalt ja Põhja-Eesti rannikult. Sisemaal olid enam levinud tarandkalmed. Tarandiks nimetatakse maapinnale rajatud nelinurkset kividest haudehitist, mille arv võib varieeruda ühest mitmekümneni, mitme tarandi järgnevusel on need ehitatud üksteise külge. Tarandkalme peamiseks matmisviisiks on laibamatust, mille kõrval esineb ka põletusmatusteid, kuid need on sageli maetud kas hiljem ehitatud taranditesse või pealmistesse kalmekihtidesse.¹² Lugeses eelmist lõiku tekib tahes tahtmata seos kalmete ja kolumbaariumi vahel. Üldistades võiks kalmeid pidada ka tuhamüüride eelkäijaks, sest

⁹ R.-A, Kohava, Kristlik ja ilmalik matusetalitus Tartu linna näitel ajastul. Tartu Ülikooli bakalaureusetöö, 2016, lk 8.

¹⁰ A. Kiiker, Muutuvas surmakultuurist 21.sajandi Eestis..., lk 13.

¹¹ Samas, lk 23.

¹² Samas, lk 14.

sarnasusi on palju, näiteks arv ühest mitmekümneni, ehitatud üksteise külge jne. Vähesel määral, eeskätt Saaremaalt on leitud põletusmatuseid, mis on ümbritsetud mõnemeetrise kiviringiga. Põletatud säilmed on kiviringidega matusekohtadele toodud enamasti kusagilt mujalt, st põletamine ei toimunud matmiskohal. Arheoloogilistes uuringutes on täheldatud, et samast leitud savinõukildudel põlemisjälgi ei ole, seetõttu oletatakse, et savinõud pärinevad peie- või mälestussöömaegadest, pakutud on ka võimalust, et surnu säilmed ja hauapanused toodi kalmistule savinõus, mis kalmekohal puruks visati. Kiviringidega matuste puhul on oluline märkida, et seni üldlevinud kollektiivmatuse asemele tulid isiklikud hauad, taas hakati tähistama konkreetset matust.¹³

Tuhapuitseala ehk tuhakalme on ringi- või ruudukujuline, kaevu meenutav ühishauaplats kalmistul või kirikus. Nii 2000. a Tallinna Pärnamäe kalmistule rajatud tuhakalme, kui 2003. a samuti Pärnamäel avatud teise tuhapuitseala kujundmisel on inspiratsiooni ammutatud ajaloolistest kivikalmetest.¹⁴

1.3 Krematsiooni ajalugu Eestis ja mujal

Senise kogemuse põhjal on krematsioon Eesti inimese jaoks võõras sõna, kuid mitte ainult sõnana. ... krematsioon sellisena, nagu me mõistame seda tänapäeval, sai alguse XIX sajandi lõpul Euroopas, kui 1876. aastal ehitati Milanosse esimene krematoorium... Uue matmispraktika juurutamine võttis siiski aega. Väidetavalt toimus esimene krematsioon mõni aasta hiljem – 1889. aastal. Muu maailmaga võrreldes saame niisiis Eestis hakata tuhastusmatuse levikust kõnelema tubli saja-aastase hilinemisega – alates 1990ndatest, täpsemalt siis aastast 1993, kui Tallinna krematooriumis (mis on üksiti ka Baltimaade esimene) alustati lahkunute kremeerimist.¹⁵

Saaremaal puudub krematoorium, mis on kahtlemata kitsaskoht. Ehitamist on planeeritud Kuressaare Kudjape kalmistule Kuressaares, kuid hetkeseisuga polevat see majanduslikult otstarbekas. Lähim krematoorium asub Pärnus.

¹³ A. Kiiker, Muutuvast surmakultuurist 21.sajandi Eestis..., lk 15.

¹⁴ Samas, lk 51.

¹⁵ M. Kõivupuu, Kas kodumaa muld on nüüd kadunud väärtus?, (vaadatud 28. IX)

2 MATERJALID JA KATSETUSED NENDEGA

2.1 Puutuhk

Puutuhk on üks paljudest bioressurssidel põhineva ringja biomajanduse kõrvalproduktidest, mille taaskasutamisest sõltub bioressursside kasutamise tegelik ressursitõhusus. Bioressursside kasutamise ressursitõhusus ja sellesse süsteemselt panustamine ilmestab omakorda otseselt ringja biomajanduse rakenduslikku reaalsust laiemalt kogu riigi tasandil - täna on vaid mõned üksikud näited ettevõtetest, kes süsteemselt pikaajalisse jätkusuutlikusse, maksimaalsesse ressursiefektiivsusesse ja kõrvalproduktide ringlussevõttu panustavad ning ka riiklikul tasandil on seni olnud rohkem sõnu kui tegusid.¹⁶

Aga miks ikkagi tuhk?

Urne on mitmesuguseid, minu arvates on kõige „normaalsemad“ ikkagi biolagunevad, näiteks puust, nahast vms. Siis saab tuhk mullaga üsna ruttu üheks ja polegi tegelikult suurt vahet kas mindi kirstu või urniga.

Sellisel on öelnud ühe kuulsa kirjaniku poeg, Vilsandi elanik. Minul tekkis siit mõte, et miks ei võiks tuhk olla ise materjal urni jaoks või veel enam, miks ei võiks tuhk olla materjal millest kolumbaariume tehakse. Tuhk on ju jääk, millega midagi peale hakata pole. Puit, põlemine, tuhk. Kändude kuumutamisel saadakse tõrva, millega puitu kaitstakse. See on nagu inimese määrimine verega, kui luua selline abstraktne ja küllaltki robustne seos. Kas neid kahte saaks kuidagi ühendada? Põletamisel tekivad kaks massi, tuhk ja tõrv. Või mis võiks olla tuha kõvendi? Rääkides asukohapõhisest lähenemisest siis võiks siia nimekirja lisada veel ka, lubja, vetika ning merevee.

¹⁶ P. Pitk; H. Raave; K. Ots, Puidutuha väärindamise võimalused ja perspektiiv granuleeritud kompleksväetisena põllumajanduses ja metsanduses. Aruanne. Tartu: Eesti Maaülikool. <https://dspace.emu.ee/xmlui/bitstream/handle/10492/6318/KIK%20%2010053%20aruanne-05.07.16.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (vaadatud 27. IV 2022).

2.2 Rooma betoon

Uurides erinevaid võimalusi tuha kui materjaliga tegeleda, avastasin iidse materjali nagu rooma betoon, mida nimetatakse ka *opus caementiciumiks*, oli Vana-Rooma ehituses kasutatud materjal. Rooma betooni aluseks oli hüdrauliselt tahkuv tsement. See on vastupidav, kuna sellesse on lisatud putsolaani, mis takistab pragude levikut.¹⁷ Sellise info leidmine tekitas minus „heureka“ tunde, korra vähemalt, kas ka jäädavalt näitab edasine protsess. Infoga edasi töötades, avastasin et neid hetki võib kogu aeg tulla. Järgmiseks selliseks oli merevesi kui materjal. Kõik kuidagi tuli kokku. Asukohapõhise lähenemise seisukohast ei saaks olla paremat leidu. Rooma inseneri Marcus Vitruviuse 30 aastat e.m.a visandatud retsept annab betooni koostisest vaid pealiskaudse aimduse. Omavahel on tarvis kokku segada vulkaaniline tuhk, lubi, merevesi ja paras kogus vulkaaniliste kivide tükke.¹⁸

2.3 Maaehitus

Maaehitus, mille juured on kõigis iidsetes tsivilisatsioonides üle kogu maailma, on muutumas üha olulisemaks jätkusuutlikuks ja majanduslikuks alternatiiviks betoonile. Vaatamata eeltoodud eeldustele puudub traditsiooniline ja kaasaegne puhtast pinnasest ehituskunst isegi kõige uuematest arhitektuuriraamatutest, jättes niimoodi tutvustamata maailmale materjali parimad omadused nagu mitmekesisus, kvaliteet ja modernsus. Selline ignorantsus on tekitanud olukorra, kus ökoloogiliselt jätkusuutliku ja kohaliku päritoluga loodusressursi kohta puudub usaldusväärne teave ning pärsib tema kasutamist nii praegu kui ka tulevikus.¹⁹ Teadvustades, kasutades ning kirjutades keskkonnale sõbralikest materjalidest, tekitame ühiskonnas diskussiooni, mis võimaldab tutvustada tuhandeid aastaid vanu ehitustehnikaid. Õnneks on Eestis vaikselt aga kindlalt pinnasest ehitamise võimalustest hakatud rääkima, täpsem oleks öelda et tegutsetakse kasutades materjali arhitektuursetes projektides. Siinkohal oleks paslik tuua mõned näited aktuaalsematest töödest. Palju on tähelepanu saanud projekt nimega Restoran „0“, mille autoriteks on Maria Helena Luiga, Andrea Tamm, Henri Papsion, Hannes Praks stuudiost „kuidas.works“. 15 tonni kaaluv tampsavist restorani laud, kuhu lauatarvete jaoks on jäetud augud. Nimetatud objekt sai ka preemia Eesti Arhitektuuripremiate galal sisearhitektuuri kategoorias.

¹⁷ [Autor märkimata], Roman concrete. – Wikipedia. https://wblog.wiki/et/Roman_concrete (vaadatud 12. XI 2021).

¹⁸ J.-J. Oidermaa, Teadlased leidsid vanarooma betooni saladuse. Novaator 4. VII 2017, <https://novaator.err.ee/605645/teadlased-leidsid-vanarooma-betooni-saladuse> (vaadatud 26. XI 2021).

¹⁹ J. Dethier, Inhabiting the earth: a new history of raw earth architecture. – The Architectural Review 31. I 2020. <https://www.architectural-review.com/essays/inhabiting-the-earth-a-new-history-of-raw-earth-architecture> (vaadatud 11. II 2022).

Nii kodaniku kohusena kui ka eetliselt on vajadus võidelda kliima soojenemise vastu. Kasutades ökoloogilisi- ja taaskasutusmaterjale annavad arhitektid ning disainerid, oma osa võitluses kliimakriisiga. Praktiseerides oma keskkonnateadlikke teadmisi väikesemas skaalas ehitiste ja rajatiste puhul, on ehituse mõju loodusele veelgi marginaalsem. Pinnas kui ehitusmaterjal ei vaja tööstusliku töötlemise etappi. Kasutades kaevandamise kohas või selle läheduses ei pruugi olla vaja transporti kui siis ainult vähesel määral. Fossiilkütuste vajadus ja CO₂ teke minimaalne. Tsementi või muid tööstuslikke lisandeid lisamata, mis on keskkonna kaitse seisukohast vajalik, on pinnas/muld täielikult taaskasutatav materjal.

Soojade värvide ja sensuaalsete tekstuuridega naturaalne ja elav materjal pakub nii väärtuslikku soojuslikku mugavust kui ka igapäevast elamisrõõmu, erinevalt tavalistest tööstuslikest ja hingetutest materjalidest. Materjal on heade soojusjuhtivusteguriga, tagab sooja sisekliima kui väljas on külm, samuti toimib vastupidiselt, kui väljas on kuum siis sisekliima püsib jahedam.

Nagu eelpool kirjeldatud siis pinnasel on palju väärtusi ja eeliseid, eelkõige energiasäästu ja ökoloogia vaatevinklist vaadates. Üheks selliseks on erinevate mullasortide sobilikkus, mida saab kasutada. Peamine, et pinnas sisaldaks sobivaid granuleeritud aineid nagu kivid(kruus), kiviklibu, liiv ja savi.

Puhtast pinnasest ehitamine järgib nii produktivistliku loogikat kui ka isehitamise loogikat, võimaldades peredel ja kogukondadel, kes hindavad looduslähedast eluviisi, talgukorras luua mõnus, tervislik, ökonoomne ja jätkusuutlik eluase.²⁰

Isetegemine

Magistritöös väljapakutav disain ja materjali saadavus võimaldavad igal inimesel oma lähedasele valmistada tuhaurn. Vilsandi kontekstis oma ahju tuhk, hoovist pinnas. Isetegemine annab rahu südamesse ja hea tunde hinge surmaga seotud raskel ajal. Vanast ajast on ju teada komme maapiirkondades, kus talus valmistati surnu jaoks kirst ja kogu surnuga seotud talitused tehti ära talus. Siiani on kombeks ka kodust ära saatmine.

2.4 Katsetused materjalidega

Minu katsetused said alguse magistristuudio resindentuuris Heimtalis. Kohalikest ahjudest kogutud tuhaga katsedes tekkisid esimesed ettekujutused, tuha kui materjali plussidest. Tampisin tuhka

²⁰J. Dethier, *Inhabiting the earth: a new history of raw earth architecture*, (vaadatud 11. II 2022).

vormi, et saada aru kas tuhk üksi hoiab vormi. Tulemus oli hea, materjal hoidis vormi. Lisades tuhale ka kohaliku pinnast/mulda efektiivsus vähenes, tuha ja mulla omavaheline sidumine oli olematu.

Illustratsioon nr 8. Katsetused tuhaga Heimtalis.

Edasiste katsetuste käigus oli soov välja selgitada, lisaained mis muudaksid tuha ka kuju ja vormi hoidvaks. Siinkohal tuli mängu rooma betoon, kust võtsin lisamaterjalina kaasa lubjakivi. Lubja lisamisel tuhk säilitas vormi kordades paremini. Materjali tugevus muutus ajas järjest tugevamaks. Katse mõttes lisasin ka koostisesse tõrva, vorm tahkus kuid oli nõrgem kui eelnev katsetus. Tõrva võib kasutada, aga ainult pinna viimistlemiseks.

Illustratsioon nr 9. Katsetused tuhaga.

Konstruktivsete elementide tarbeks võtsin kasutusele ökoloogilise materjalina tampsavi. Tampsavi (*inglise keeles rammed earth*) on raketisse tambitav pinnas, mille tugevuse tagamiseks lisatakse paar protsenti tsementi. Katsetused näitasid projekti raames vajalikke tugevuslikke tulemusi, lisaks tutvudes tampsavi tehnoloogiaga ning ehitustehniliste võtetega, leian et tegemist on minu töö raames mõistliku materjaliga.

Illustratsioon nr 10. Katsetused tampsaviga.

3 DISAINILAHENDUSED

3.1 Disaini soodustavate materjalivalikute eetilised kaalutlused

Professor Peter Guthrie leiab, et ehitusjäätmeter koos sotsiaalsete, majanduslike ja keskkonnaküsimustega loovad võrgustiku, saades öodusunenäoks jätkusuutlikule visioonile. Nii tsiteerib teda Jeremy Till oma raamatu „*Architecture depends*“ neljandas peatükis *Time of waste*. Eelnimetatud peatükis arutleb Till prügi hulga üle Ühendkuningriikides, arhitektuuris ning algimpulsi andis teemale tänusõnade kirjutamine Peter Guthrie ehitusjäätmeter ettekanne, mille esitus oli John Carri mälestusloengul. Guthrie oli aastatel 2000-2016 Cambridge'i Ülikooli Säästva Arengu Keskuse direktor. Oma arvukates märkmetes võtab arhitekt ettekandja sõnavõtu kokku lausega: „Kogu arhitektuur on aga jäätmeter liikuvuses!“ (*All architecture is but waste in transit!*)²¹ Eelnevast lähtudes on tehtud ka minu materjalivalikud antud magistr töö kontekstis. Kui refereeritud tekstis käsitleti jäätmeter peamiselt ehitustegevuse tagajärjel tekkivat prügi, siis mina vaatlen jääkmaterjalina põlemise tulemusel tekkivat tuhka. Sidudes selle arhitektuuri ja ehitusega, mille tulemusel tahes tahtmata tekib palju varem mainitud prügi, mida taaskasutatakse vähe, on see ainuõige tee. Pakkudes töö lõpptulemusena välja arhitektuurse ettepaneku tampsavist kolumbaariumi lahenduseks Vilsandi saare kalmistule, kohta mis on olnud looduskaitse sünni hälliks Baltimere regioonis, oleks esiteks ebaeetiline kasutada materjalina tööstulikut toodetud ehitusmaterjale. Teiseks, üleüldse suuregabriidilise materjali vedu väikeseaarele on keskkonda kahjustav, kuna toimub tehnikaga, mis leiutati ajal, kui naftasaadused ei olnud maailma silmis probleemiks. Nimetatud tehnika sõidab saarele läbi vee, ületades looduskaitse all olevaid laidusid, millega kahjustatakse mitmekümne tonniste masinatega oluliselt pinnast. Jäätmekäitlus, veelenam ehitustegevuse tulemusel tekkiv prügi saarelt ära saamine toimib samamoodi nagu ka materjali vedu saarele. Olmeprügi veetakse paadiga Saaremaale. Puutuhka tekib omajagu, kuna väikesaarel on ligi kolmkümmend suitsu, nagu väljendki rõhutab, köetakse majapidamisi endiselt ka suurel määral ahjude, kaminade ja pliitidega. Kuigi on mindud üle ka tänapäevastematele kütteallikatele, nagu öhksoojuspumad, maaküte jne. Oma töö läbiviimiseks vajaliku koguse kohaliku materjali saan Tolli talu ahjudest. Kuna antud uurimuse kontekstis, tuhas kui materjalist on soov tuhaurne valmistada, siis tööstusliku tuhajäätmeter kasutuselevõtt ei ole vajalik. Lähtudes eelkirjutatud põhimõtetest on teiseks tooraineks saarel leiduv pinnas. Liiv, savi, kruus ja muld, kõik nimetatud maavarasid kasutatakse konstruktiivsete osade loomiseks, vastavat materjali tihendades ja tampides. Püsivuseks ja pikaajaliseks kestvuseks

²¹ J.Till, *Architecture depends*. Cambridge: MIT Press, 2009, lk 67.

lisatakse kasutusolevatele algmaterjalidele minimaalses koguses kõvendavaid lisaaineid, nagu näiteks tsementi ning lupja.

3.2 Disaini soodustavate materjalivalikute sotsiaalsed kaalutlused

Lääne ühiskonnas täidavad kalmistud kolme eesmärgi: nad pakuvad mõtisklust ja puhkust, nad on korraga ühiskondlikud ja isiklikud ning mängivad olulist osa nii avalikus mälestamises kui ka privaatse leinas.²² Siinkohal küsiksin kui palju mängivad rolli leinaja kui indiviidi sotsiaalsed eelistused ning vajadused mälestamises? Kas ja kuidas on need seotud asukohtade ja materjaalsusega? Tooksin siinkohal mõned näited. Emale, kelle tütar hukkus välismaal autoõnnetuses, oli tähtis võtta kaasa peotäis mulda kohast, kus tütar suri, kuna ta tundis end seal kodusemalt kui sünnimaal. Ta jätkas sarnast tegevust igakord kui riiki sattus, võttes kaasa kivikesi või merikarbikesi mere äärest, et neid siis tütre hauale viia.

Nagu ka eelmine näide viitab, siis leinajad otsivad viise ja tegevusi, et tekitada meelerahu lähedase kaotuse puhul. Lahkunu eelistustele vastava kalmistu materiaalse keskkonna valimine võib olla leinaja jaoks lohutav ning rahu pakkuv, sest hauaplats on viimane koht, mida nad kunagi planeerivad ja teostavad lahkunule, lootes et koht on tore ja meeldiv. Kuigi nagu üks vanaema on öelnud, et see pigem pakub lohtust neile endile, sest siitilmast minejal vaevalt sellest rõõmu on. Hauaplatsi asukohta ja disaini valikutes nähakse pigem lohutust leinajatele, nad soovivad pakkuda viimast kaitset põrmule.²³

Kuid nagu sissejuhatuseski mainitud on võimalik lähedase säilmeid soovi korral leinajatel ka loodusesse puistata. Sellistel puhkudel saab rääkida pigem asukohast kui materjalist. Merre puistamise puhul saame kohast mõelda ainult siis kui tuhka puistatakse rannikul, millest hiljem tekib lähedastele mäluobjekt, kus nad käivad näiteks tähtpäevadel mälestamas taevastel radadel uitajaid.

On levinud ka urnide vetteheitmine laevadelt. Peapiiskop Urmas Viilma rääkis kohtumisel tudengitega loo, kus Saksamaal elanud väliseesti härral oli kindel soov, et tema põrm peab saama merehauda, täpsemalt keset Liivi lahte. Probleem tekkis, kui metallist urn ei vajunud merepõhja. Tuli teha auk urnile. Merre heitmise puhul jääb lähedastele meri kogu maailmas kohaks, kus on leidnud viimase puhkepaiga armas inimene. Palju seostatakse ka merre heitmist lahkunu elukutsega, näiteks meremehed ja rannakalurid jäävad igavesti merd kündma. Juba koos tudengitega Viilma loengut

²² I. M. Høeg, Solid and floating burial places. Ash disposal and the constituting of spaces of disposal. *Mortality* 1. III 2021, lk 4.

²³ A. Petersson; C. Wingren, Designing a memorial place: Continuing care, passage landscapes and future memories. *Mortality*, Volume 16, Issue 1, 2011, lk 58.

kuulates, tekkis idee, et merre heidetavad urnid võiksid olla vees lahustuvad. Nüüd tegeldes tuha jääkidest urnide mõtestamisega, jooksevad kaks mõttevälgatust kenasti kokku. Urnid võiksid samuti olla ajas hävivad. Maismaa loodusesse säilmete laiali laotades eelistatakse lahkunule või leinajale tähenduslikke kohti. Tuhapuistekoha teket mõjutavad mitmed sotsiaalsed tegurid, sealhulgas leinajate ja surnute füüsilisteste tegurite tajumine nagu näiteks vesi, maastik ning olulised sündmused, mis on varem tuha puistekohas toimunud.²⁴

3.3 Disaini ettepanek tampsavist kolumbaariumile

Nagu eelnevates peatükkides juba mainitud, tutvustan käesolevas peatükis võimalikku tampsavist kolumbaariumi ideeprojekti Vilsandi kalmistule.

Eva Kedelauk viitab oma magistritöös Douglas R. Hoffman 'i raamatule „Seeking the Sacred in Contemporary Religious Architecture“ tuues välja tema kolm elementi, mis pühamute arhitektuuris kõige tähendusrikkamalt esile kerkivad: värav, rada ja koht. Eelnimetatud elemendid väljendavad palverännaku kolme sammu. Värav sümboliseerib soovi, rada teekonda ja koht vaimse kaemuse saavutamist.²⁵ Need mõisted on ka minu magistritöö raames olulised. Vilsandile jõudmine lahkunuga on märkimisväärselt eriline, olgu see siis kirstus või tuhaurnis, tuleb ületada meri. Ärasaatmise teekond on pikem ja mõtisklevam. Sadamast kalmistule jõudmiseks tuleb ette võtta ligikaudu kilomeetrine matuse rongkäik. Taamalt hakkab paistma kolumbaariumi ala maamärk „Pesa“, mis minu jaoks samastub väravaga, jõudmaks viimasesse puhkepaika. Kohta, kus on eriline hieline aura. Kohta võiks isegi nimetada matuse metsatukaks, mis on Lääne-Euroopas populaarsust kogumas. Igal juhul sarnaneb pakutud mõte ideega matusemetsast, mida võib pidada modernseks hieks. Matusemets on spetsiaalne mets, kus lähedased valivad puu, mille alla surnukeha vitspunutises või mõnes muus kiirestilagunevas biomaterjalis, mitte kirstus maetakse.²⁶

Skandinaavias on komme kolumbaariumite juurde märkida ala, kuhu võib lähedaste tuhka puistata. Traditsiooniliselt järgneb sellele puu istutamine puistatud tuha kohta.

Ka Eestis on sarnased kombes täitsa olemas. Folklorist Oskar Looritsa järgi on eestlastele omaseks peetav germaani mõjuline, puude, kivide ja veekogude kultus seotud surnukultusega: puisse, kividesse ja allikaisse siirduvad surnute hinged väestavad kultusobjekte:

²⁴ I. M. Høeg, Solid and floating burial places. Ash ... , lk 7.

²⁵ E. Kedelauk, Hüljatud pühakojad. Varemets õigeusu kirikute... , lk 16.

²⁶ A. Kiiker, Muutuvas surmakultuuris 21.sajandi Eestis... , lk 23.

Ma olen mõtisklenud, et kas hiied ja hingepuud ei võinud olla selliselt seotud, et kui surnu suri, siis põletati ta hiies ära, tuhk aeti auku ja selle augu peale istutati hingepuu mille juures said järeltulijad kadunukest meenutada. Sääraselt võiks tuua vanad matmistavad seaduslikult tagasi, sest see oleks ratsionaalne: hiies ei koristata, ei reostata ja käiakse koos /---/ surnuaed ongi natuke selline hiie moodi koht, inimesed saavad kokku, suhtlevad, köpitsevad haudade kallal ja naudivad linnulaulu.²⁷

Mõtted, mis minu töös samuti väga märgilised on, võiks öelda isegi kõige olulisemad motiivid. Minu disaini aluseks on puude motiiv. Ümarad vormid nii tuhaurnile kui ka kolumbaariumi moodulile. Mitte liiga esilekerkivad, minimalistlikud vormid, metsa all. Leiab ka teisi motiive kui otsida, näiteks kolumbaariumi algtüvest ehk tuvitornist, mis samuti olid ümarvormilised ehitised. Tuvitorn on ka Vilsandi kontekstis ilus narratiiv, on ju tegu laialt tuntud linnuriigiga, mille Artur Toom eelmise sajandi algul aluse pani. Tuhaankru nimi võib tunduda, eelnevate motiivide ja narratiividega veidi sobimatu, kuid kui anda nimi anumale, mis täidab tuha viimse hoidmise kohust, siis ankur sobib selleks minu arvates imehästi. Isegi kahel moel, esiteks lahkunu jääb oma viimasesse puhkepaika ankrusse. Lõplik randumine. Vilsandi meeste põhiline elatusallikas oli kalapüük ja teenistus laevadel, alates madrustest kapteniteni välja. Teine, asukohapõhine seletus nimevalikule on järgmine. Lääne-Saaremaal, Kihelkonna kandis nimetatakse puust anumad ankruks, tegelen ju minagi mõnes mõttes anuma disainiga. Levinum näide on õlleankur. Ei saa mainimata jätta, et tegemist on samuti ümara vormiga ese.

Ainult et kangesti tobe tundub see tava igasugu tahvleid ja ristikesi panna, puuke oleks elavam side.²⁸ Arvamusi on erinevaid, kuid mina arvan, et hauakivi peaks siiski haul olema. Minu väljapakutud lahenduses on olemas ka hauakivi, mis on terviklahendus, mille aluseks on kolumbaariumi moodul. Lihtnevormiline ristathukas, mis läbib kolumbariumi moodulit, ühele poole jääb nimeplaat, teisele koht kalmuküünla jaoks. Prototüübis kasutan tuhast ja puidust lahendust, kuid lähedastel jääb võimalus valida endale meelepärane materjal. Olgu selleks siis dolomiit, graniit või mõni kolmas materjal. Inimese kehalise eksistentsi üleminekuperiood korvatakse ja asendatakse kujutuspliltide ja objektidega.²⁹ Minu arvamuse kohaselt on lähedastel vaja objekti, kus käia lahkunuid mälestamas.

²⁷ A. Kiiker, Muutuvast surmakultuurist 21.sajandi Eestis... , lk 22.

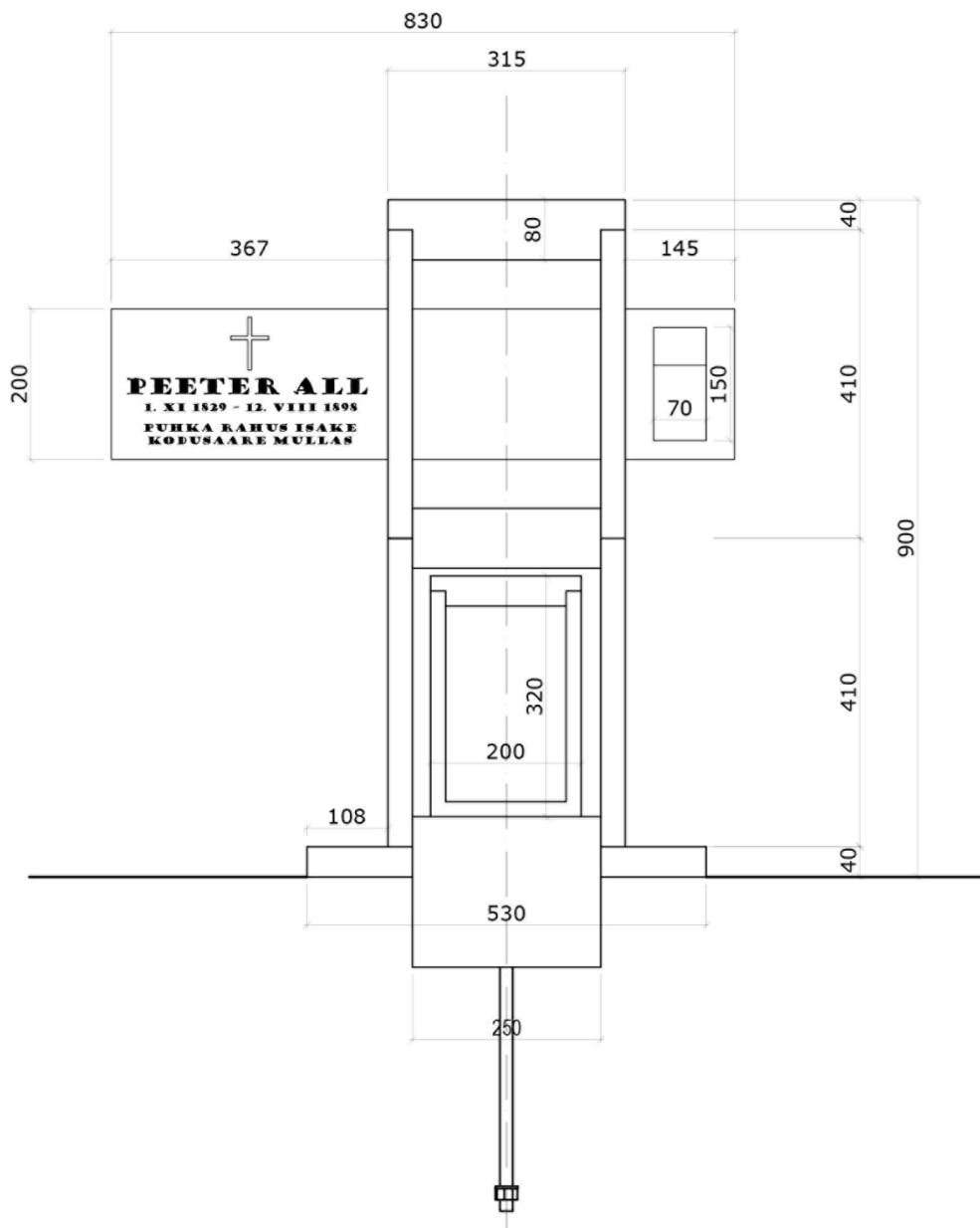
²⁸ Samas, lk 22.

²⁹ M. Gibson, Melancholy objects. – Mortality, Volume 9, Issue 4, 2004, lk. 291.

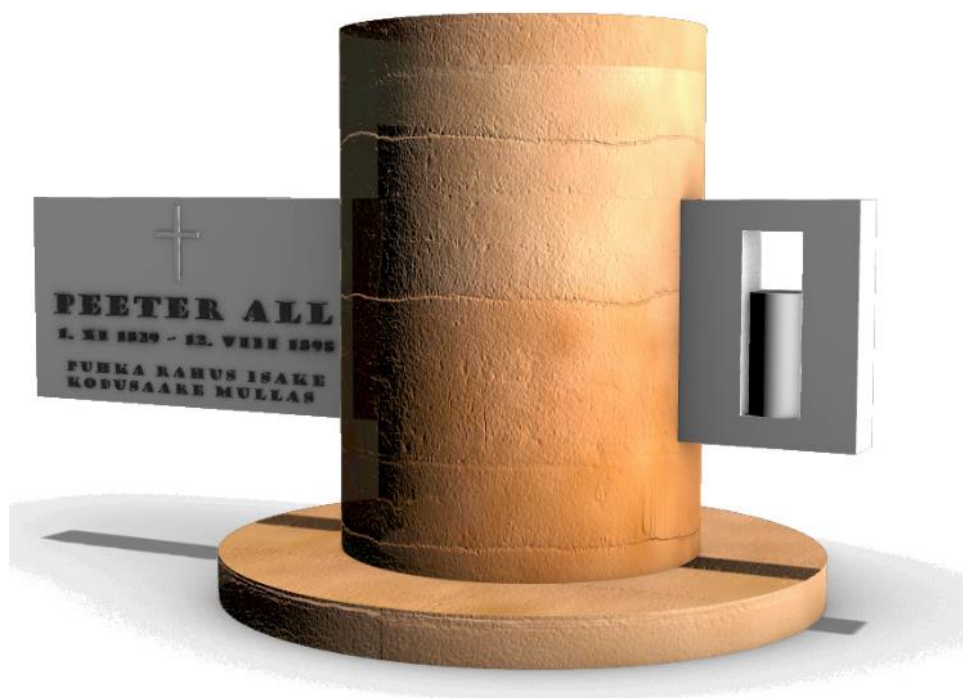
Hauaplaadil kasutatav nimi ei ole taevast võetud, vaid kasutan võimalust ja teen austusavalduse kunagisele Vilsandi kandi tuukrile Peeter Allile. Eks temagi oma elu vältel nii mõnegi ankru on viiranud ja hiivanud.

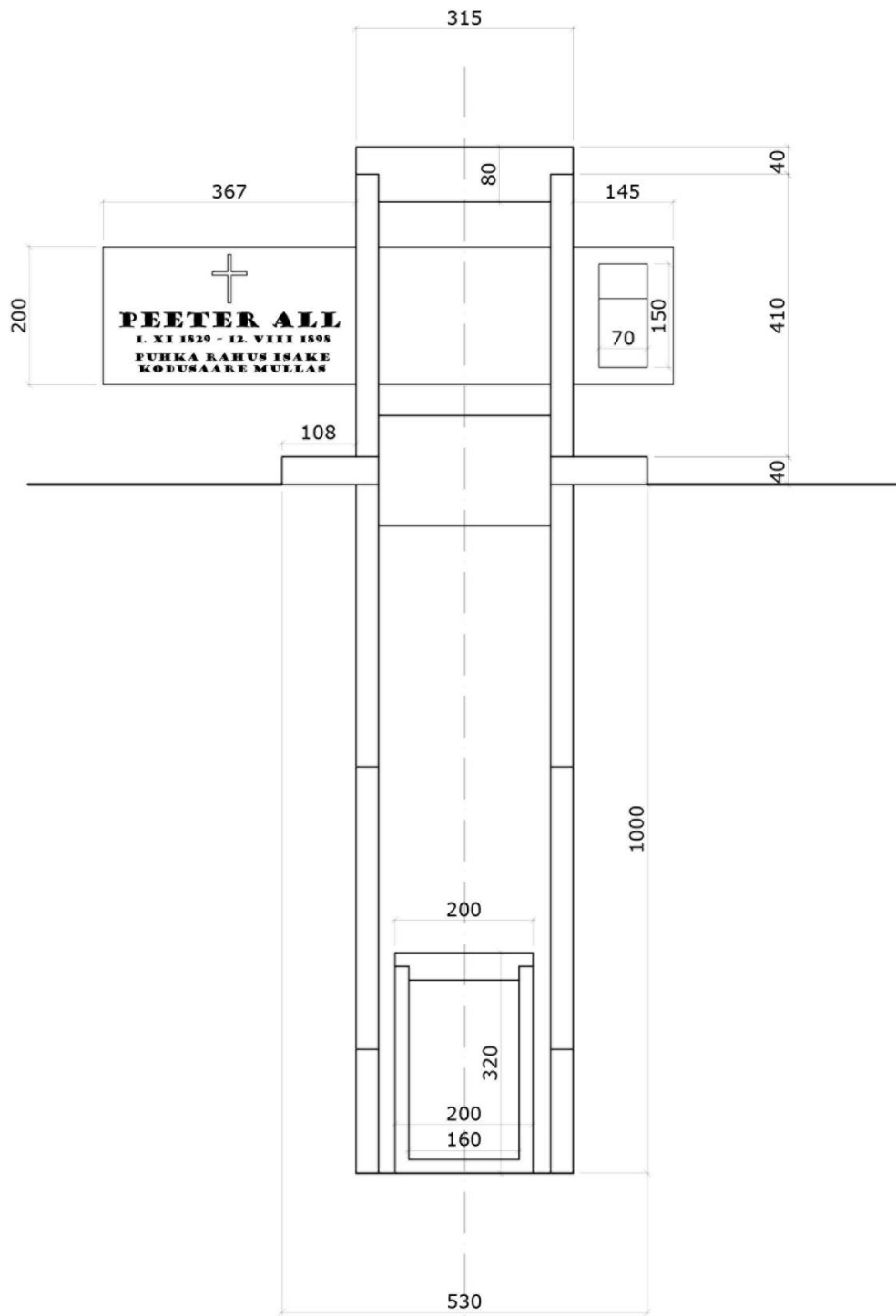
Illustratsioon nr 11. Lahendus kolumbaariumile „Tuhaankur“

Illustratsioon nr 12. Lõige M1:10

Illustratsioon nr 13. Urni matmise lahendus „Tuhaankur“

Illustratsioon nr 14. Lõige M1:10

KOKKUVÖTE

Kõik sai alguse minu tihedatest sidemetest Vilsandi saarega. Olles olnud viimased 15 aastat aktiivne kogukonna liige võin ennast pärajata tiitliga – vilsandlane. Huvitavate jutuajamiste tulemusel sain ülesandeks saare kalmistu arendamise enda õlule võtta. Selle protsessi esimese linnukesena kerkis surnuaia uuele kolumbaariumi alale maamärgiline tudengitöö „Pesa“. Inspireeriv ja õpetlik teekond algusest kuni objekti valmimiseni tekitas soovi matuste ja matmisega seonduvaga põhjalikumalt edasi tegeleda. Selles mõttes on magistritöö olnud suur enese harimine ja enda maailmapildi kujundamine. Magistritöö eesmärk on välja pakkuda vilsandlastele tampsavist kolumbaariumi lahendus, mis võimaldaks jälle saada maetud ja puhata kodusaare mullas.

Eesmärgi täitmiseks tutvun ja analüüsin eestlaste matmiskombeid ja tavasid. Põhiline rõhk läheb tuhastus- ja urnimatustele, nende ajaloole ja arengutele Eestis. Kindlasti on oluline osa tööst kolumbaariumi kui tüpoloogiat tutvustamine, sest nagu töös välja tuleb, siis on tegemist üsna vähelevinud mõistega.

Olulise osa tööst moodustavad materjalid ja katsetused. Asukohapõhise lähenemise eelduseks Vilsandi kontekstis on oluline materjalide keskkonnasõbralikkus. Vilsandi saare, koht mis on olnud looduskaitse sünni hälliks Baltimere regioonis, oleks esiteks ebaeetiline kasutada materjalina tööstulikul toodetud ehitusmaterjale. Viimasest on tingitud ka minu valikud – tuhk ja tampsavi.

Lõpptulemusena väljapakuv tampsavist kolumbaariumi lahendus Vilsandi olemasoleva kalmistu laiendamisele on keskkonnasõbralik ja minimalistliku disainiga. Arvestab olemasoleva looduse ja väärtustega.

SUMMARY

It all started with my close ties to the island of Vilsandi. Having been an active member of the community for the last 15 years, I can leave myself with the title - a Vilsandi resident. As a result of interesting conversations, I was tasked with developing the island's cemetery. The first bird in the process was the landmark student work "Pesa" ("Nest") in the new columbarium area of the cemetery. The inspiring and instructive journey from the beginning to the completion of the object created a desire to pursue the funeral and burial in more detail. In this sense, the master's thesis has been a great self-education and shaping one's own worldview. The aim of the master's thesis is to offer a rammed earth columbarium to the people of Vilsandi, which would allow them to be buried and rest in the soil of their home island again.

In order to fulfill this goal, I get to know and analyze the burial customs and practices of Estonians. The main focus is on cremation and urn burials, their history and developments in Estonia. The introduction of columbarium as a typology is certainly an important part of the work, because, as the work shows, these are rather uncommon terms.

Materials and tests form an important part of the work. A prerequisite for a location-based approach in the context of Vilsandi is the environmental friendliness of the materials. The island of Vilsandi, a place that has been the birthplace of nature conservation in the Baltic Sea region, would be unethical to use industrially produced building materials as material. The latter is also the reason for my choices - ash and rammed earth.

The end result of the proposed solution of the rammed earth columbarium for the expansion of the existing cemetery in Vilsandi is environmentally friendly and has a minimalist design. Takes into account the nature and values that exist.

EPILOOG

Olen viimase kahe aastaga palju muutunud, võiks öelda et surm mõjutab palju, minu puhul siis surma kui teemaga tegelemine. Aeg on olnud juba piisavalt pikk, mõistmaks hinges lahkumise olulisust. Teisalt mõistmatu tundub, miks eelnevalt pidasin ma surmast rääkimist tabuks, julgustükiks küsida, mis sina siit ilmast lahkumisest mõtled?

Naiivne on ju mõelda, et see minust kuidagi mööda läheb. Täna-seks võib öelda, et olen leidnud rahu lahkumisega.

Hiljuti lahkus meie seast, üks minu hea tuttav Leida, kes Vilsandil „Pesa“ ehitamise käigus ütles mulle sõnad, mis jäidki minule viimaseks, mis teha huulilt kuulsin: „Ardo, te teete vägevat asja, las teised räägivad mida tahavad, lase ühest kõrvast sisse teisest välja!“

Leidale oli Vilsandilt ära sõites omane üks sõnapaar, mida kasutaksin ka oma tööle punkti panemiseks:

„Lahkumise silmavesi!“

KASUTATUD KIRJANDUS

- [Autor märkimata], Roman concrete. – Wikipedia. https://wblog.wiki/et/Roman_concrete (vaadatud 12. XI 2021).
- J. Dethier, Inhabiting the earth: a new history of raw earth architecture. – The Architectural Review 31. I 2020. <https://www.architectural-review.com/essays/inhabiting-the-earth-a-new-history-of-raw-earth-architecture> (vaadatud 11. II 2022).
- M. Gibson, Melancholy objects. – Mortality, Volume 9, Issue 4, 2004, lk. 285-299.
- J. Hahn, RCA students develop underwater urns that double as oyster reefs. – Dezeen 29. III 2022, <https://www.dezeen.com/2022/03/29/resting-reef-louise-lenborg-skajem-aura-elena-murillo-perez/> (vaadatud 30. III 2022).
- I. M. Høeg, Solid and floating burial places. Ash disposal and the constituting of spaces of disposal. Mortality 1. III 2021.
- E. Kedelauk, Hüljatud pühakojad. Varemets õigeusu kirikute avastamine tabude mängumaal- Eesti Kunstiakadeemia magistritöö, 2013.
- A. Kiiker, Muutuvast surmakultuurist 21. sajandi Eestis: krematatsioon ja põletusmatused. Tallinna Ülikooli magistritöö, 2012.
- R.-A, Kohava, Kristlik ja ilmalik matusetalitus Tartu linna näitel ajastul. Tartu Ülikooli bakalaureusetöö, 2016.
- M. Kõivupuu, Kas kodumaa muld on nüüd kadunud väärtus?. – Sirp 7. IX 2014, <https://sirp.ee/s1-artiklid/c21-teadus/kas-kodumaa-muld-on-nuud-kadunud-vaartus/> (vaadatud 28. IX 2021).
- J-J. Oidermaa, Teadlased leidsid vanarooma betooni saladuse. Novaator 4. VII 2017, <https://novaator.err.ee/605645/teadlased-leidsid-vanarooma-betooni-saladuse> (vaadatud 26. XI 2021).
- A. Petersson; C. Wingren, Designing a memorial place: Continuing care, passage landscapes and future memories. Mortality, Volume 16, Issue 1, 2011.
- P. Pitk; H. Raave; K. Ots, Puidutuha väärimise võimalused ja perspektiiv granuleeritud kompleksväetisena põllumajanduses ja metsanduses. Aruanne. Tartu: Eesti Maaülikool. <https://dspace.emu.ee/xmlui/bitstream/handle/10492/6318/KIK%20%2010053%20aruanne-05.07.16.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (vaadatud 27. IV 2022).
- J. Till, Architecture depends. Cambridge: MIT Press, 2009.

KASUTATUD PILDIMATERJAL

Illustratsioon nr 1; 2

Foto: Kolumbaarium Tartu Pauluse kirikus.

Allikas: Autori pildid.

Illustratsioon nr 3; 4

Foto: Kolumbaariumi maamärk „Pesa“ Vilsandil.

Allikas: Autori pildid.

Illustratsioon nr 5.

Foto: Olemasolev kalmistu Vilsandil.

Allikas: Autori pilt.

Illustratsioon nr 6; 7

Foto: Resting Reefs

Allikas: <https://www.dezeen.com/2022/03/29/resting-reef-louise-lenborg-skajem-aura-elena-murillo-perez/>

Illustratsioon nr 8.

Foto: Katestused tuhaga Heimtalis

Allikas: Autori pilt.

Illustratsioon nr 9.

Foto: Katestused tuhaga.

Allikas: Autori pilt.

Illustratsioon nr 10.

Foto: Katestused tampsaviga.

Allikas: Autori pilt.

Illustratsioon nr 11.

Foto: Lahendus kolumbaariumile „Tuhaankur“

Allikas: Autori pilt.

Illustratsioon nr 12.

Foto: Lõige M1:10

Allikas: Autori joonis.

Illustratsioon nr 13.

Foto: Urni matmise lahendus „Tuhaankur“

Allikas: Autori pilt.

Illustratsioon nr 14.

Foto: Lõige M1:10

Allikas: Autori joonis.